

„Hallgasd a zenét!”

FODOR ANDRÁS: VALLOMÁSOK BARTÓKRÓL

Két idézet Fodor András Bartók-könyvéből: „Csak néztük, néztük meghökkenően, ahogy a suta bábu éledt vartyogó, pufogó ütemre. Döbbenve néztem ingó, bamba alakját és a csetlő-botló, csukladozó merev fatáncot. Zötyögő, csörgő csettegés, a pattogó vékony lécek éles pergése, gépek, forgótárcsás fegyverek rideg kattogása, feszes kereplők nyikorogva recsegő, metsző hangja, sodró, szikrázó ritmus... Röknyödtén álltam.” — „Aztán megint a lendítő ritmus, / hatalmasan megtorpanó lezárások, / melyek a görcsösségből / bámulatos természetességgel / oldódnak tovább. / A teremből és a tudatomból / mintha kizáródtak volna a / formális ismétlések szokott zenei unalma. / A teremtés drámai levegője vesz körül, / mintha egy nagy-nagy erdő vegetációja / hullámlana körülöttem...” Az idézetek a verseket, személyes visszaemlékezést, kritikákat tartalmazó, látszatra vegyes műfajú kötet két különböző helyéről valók. Az egyik a *Fából faragott királyfi*ről szól, a másik a *Concerto* kiváltotta élményt fogalmazza meg. Csak annyi csalafintaság történt, hogy az idézetek formáját fölcseréltük. Az eredetileg verssorokból álló részletet prózába tettük át, a prózai idézetet viszont verssorokra tagoltuk. Az első idézetet ugyanis Fodor András *Bartók*-verséből választottuk, a másik részlet viszont *Küzdelem Bartókért* című tanulmányában szerepel. De nemcsak az idézetek formáját, lelőhelyét is fölcserélhetnénk. A kötetben csak néhány lapnyi távolságban olvasható két idézetet a keletkezői időt tekintve három évtized választja el. A *Bartók*-verset 1948-ban, a tanulmányt 1977-ben írta. De a *Concertóról* szóló mondatok akár 1948-ban is keletkezhetek volna, a *Fából faragott királyfi* előadását fölidéző sorok pedig Fodor András valamelyik kései tanulmányában is szerepelhetnének.

E játékos ötlettel csupán az volt a célunk, hogy valamiképp megérezzük: Fodor András — ismétlem: látszatra vegyes műfajú, sőt részben alkalomra született írásokat tartalmazó — kötet mennyire egy tőről fakadt írások gyűjteménye. Nem annyira a tárgy, Bartók zenéje, inkább az írói szemlélet rokonsága teszi a könyvet egységessé. Költő vall itt Bartókkal való találkozásairól — versben, személyes hangú visszaemlékezésben, tárgyilagos kritikákban. A szövegekből nem hiányoznak teljesen a szakmai kifejezések — hangköz, összhangzás, dallammenet, ritmus, diszsonáns, uniszónó, akkord stb. —, de az író tudatosan számúzi a „fennkölt halandzsát”. A zene hatását mindenekelőtt képekkel, hasonlatokkal fejezi ki, a zenéről való véleményét a metaforák nyelvére fordítja le. A *Jézus és a kufárok* című Kodály-mű előadásáról írja: „mintha egy templom boltívei zúgták volna vissza az egymásra torlalt szöلمökat.” Szvjatoszlav Richter játékaról olvassuk: „néztem a zongorista kezét s szédülvé emelkedem az egyenletesen pergő hangok áradatán”. Stravinsky *Zongoracapricció*-jára tett megfigyelés: „Pompás muzsika. Annyit a magam leleményével is észreveszek, hogy ritmikus temperamentuma Bartókéval rokon, míg az övé inkább ütközésekkel, görcsökkel van teli, ez inkább gördülön lendületes.” S tegyük hozzá, hogy mindhárom idézet ugyanabból a tanulmányból való.

A kitűnően megkomponált kötet élén Fodor András 1948-ban írt Bartók-verse áll. Ne feledjük, egy tizenkilenc éves ifjú ember, egy másodéves egyetemista írása ez az időálló, antológiadarabbá vált, terjedelmes, százyolc soros költemény; három évvel a nagy zeneszerző halála után keletkezett, de még a bartóki örökség „zárólása” előtti időben. Okkal ámul a mai olvasó: Honnét a hang magabiztos teltsége és közvetlensége, a második személyű megszólítás? Miféle zenei élmények készítették a költőt a megszólalásra? Mi adott bátorságot a fiatal költőnek, hogy nemzedéke nevében fogalmazza meg vallomását? S nemcsak egyetlen vers keletkezési körülményeire derül fény a kötetből, hanem egy háromévtizedes szakadatlan zenei szolgálatra is. Harminc év hazai Bartók-kultuszáról ugyanis úgy rajzol képet Fodor András, hogy a Bartók Béla halálától napjainkig terjedő idő változásaira rámontírozza saját szellemi önarcképét, a Bartók ügyéért folyó társadalmi küzdelem megrajzolását összeköti egy rejtett önéletrajz elbeszélésével. A kérdések tehát tovább bonyolódnak: Mi adott bátorságot a költőnek a háromévtizedes szellemi küzdelemhez? Milyen erők táplálták hűségét a fiatalon fölsimert igazsághoz? Honnét a zenében — nemcsak Bartók zenéjében — való otthonossága, biztonsága?

Fodor András útja a zenéhez szabálytalan. Nem a zenebarátok megszokott útján jutott el Bartókhoz. Nem járt zeneiskolába, nem tanult hangszeren játszani, nem ismeri a kottából olvasást. Bátyja citerája és egy kétpengős xilofon volt a hangszer, amelyet gyerekkorában hallgatott. Az iskolából hozott zenei képzése annyi, amennyit a magyar középiskola 1947 előtt adni tudott. Legföljebb hozzátehetjük: amennyit egy, az átlagosnál jobb, igényesebb vidéki gimnázium adni tudott. A kaposvári állami fiúgimnázium volt ez az iskola, művelt zenetanárral, a kórusban éneklés alkalmával, az önképzőkörben kötött barátságokkal. Ezt az indítást mélyítette el az Eötvös Kollégium, mely egy sorsszerű barátsággal, a Magyarországon tanuló angol ösztöndíjas és Bartók-kutató Colin Mason barátságával ajándékozta meg Fodor Andrást.

A mégoly jó iskola és a kölcsönösen ajándékozó barátság is azonban alighanem kevés lenne ahhoz, hogy egy olyan szoros és bensőséges kapcsolat kialakuljon, amelyen a költőt a zenéhez fűzi. Ami Fodor András szellemi útjában a legfontosabbnak látszik, az nem a tanulás, nem a kották és a könyvek olvasása. Mindenekeelőtt a műveket hagyta magára hatni, érvényesülni. Hallgatta és nem tanulta a zenét. Nyílt szívvel, előítéletek nélkül, fölszabadultan, kíváncsian.

Fodor András ahhoz a nemzedékhez tartozik, amely már nem részesülhetett Bartók személyi varázsából. Ami Bartókhoz kötötte, az Bartók zenéje, és nem a vele való találkozás vagy a róla hallott ismeretek voltak. A bartóki hangok elvezették az egyetemes zenei értékek fölismeréséhez, megértéséhez. Személyes sorsa igazolta József Attila tételét: „Bartókból érthető meg Bach és nem fordítva.” Fodor András olyan értékre talált Bartók zenéjében és személyiségében, amely az eszmény szerepét tudta betölteni életében. Mit talált meg Bartókban? Művészet és emberség sugárzó tisztaságát, teljes egységét.

A költő vallomása Bartókról a vallomástevőt is minősíti. Mert bár kételkedés nélkül elfogadjuk a „hallgasd a zenét” shakespeare-i intését, azt is látni kell, hogy a zene mégoly bőséges, tömény hallgatása önmagában kevés ahhoz, hogy egy életet betöltő értéké válják. Amit Fodor András hozzáadott magából Bartók zenéjéhez, nem kevesebb, mint egyrészt a pontos és jól működő érzék a maradandó érték fölismerésében, másrészt hűség a fölsimert érték tiszteletében, harmadrészt a szolgálat vállalása, mely a mások ügyévé is akarja tenni a megismert, megtapasztalt szépséget.

Nem ismeretlen a vélemény, mely gyanakvással tekint a költő vállalkozására, ha a költészetten kívüli területre merészkedik, és más művészetekkel való kapcsolatáról szól. Nem a költői erő elapadásának a jele, nem pusztán hiánypótló kaland, ha zenéről, képzőművészetről ír? Nemcsak arra a közismert tényre gondolunk, amit a műzsák testvériségének szoktak nevezni, nemcsak arra a nyilvánvaló rokonságra kívánunk utalni, amely a zenét és a költészetet a kezdetektől mindmáig összefűzi. Fodor András Bartók-könyve ennél közvetlenebb bátorítást ad, kézzelfoghatóbb tanulsággal

szolgál. Fodor András nem hallgatja el, hogy nem tanult hangszeres zenét, nem ismeri a kottaolvasást, nem „vezényelt” láthatatlan zenekart, és nem partitúrával a kezében ül be az Operába. Fodor András szellemi útja a kivivott és nem a készen kapott zenebarátság; példa arra, hogy a zene hallgatása, a hangverseny, a rádió éppúgy lehet zenére vezérlő kalauz, mint a hangszeres játék, a zeneiskolai óra, a partitúra ismerete. Fodor András Bartók-könyvének legfőbb tanulsága, hogy a nem szakember meddig juthat el más művészetek megértésében, élvezésében. Könyve erőt ad és biztatást, hogy a művészeteknek — így a zenének — van olyan ösztönös, belülről fakadó, természetes megközelítése, mely nem egy ponton találkozik a legobjektívebb szakmai elemzéssel, sőt alkalmankint előtte is járhat. (*Zeneműkiadó, 1978.*)

TÜSKÉS TIBOR

Zenei írások a Nyugatban

„Kodály alkotómunkásságának minden motívuma: mentés, életretámasztás, felmagasztalás, teremtés és nevelés — s mindez egyetlen gondolat szolgálatában: magyarnak lenni, élni, fennmaradni, embernek lenni, igaznak, jobbnak. S ezért több ez a művészet minden másnál, ami ma Európában hódít vagy vajúdik.”

Ez a gondolatfutam Kodályról — vélhetően valaki — talán éppen Féja Géza új könyvéből, a *Törzsek és hajtások* című kötetből való, amelynek a szerző 1976-ban írta előszavát és 1978-ban nyomtatták ki. A kötet tanulmányai közt *A honalapító*: Kodály Zoltán helyét körülbelül így jelöli ki a magyar kultúra történetében. Féljárt, úgy rémlik, kritizálták is kissé — erős kontúrjaiért. Úgy vélték, Kodály sem értene egyet ilyen ditirambusokkal.

Persze Szabolcsi Bencét — akitől bevezető idézetünk való — már nehezebb volna „korrigálni”, hiszen a magyar művelődéstörténet tisztelt tudósáról van szó. Szabolcsi vallomása Féja tanulmányánál fél évszázaddal korábban hangzott el, talán feledésbe is merült mára, de annyi bizonyos, hogy Kodály nem tiltakozott ellene, valószínűleg ma sem tenné. Szabolcsi Bence, higgyük végre el, ha ez eddig nem tudatosult volna bennünk, pontosan tudta, hová kell helyezni Kodályt az egyetemes magyar kultúra történetében.

Tudjuk viszont azt is, hogy az idők kereke fordul, mindennek változhat az akusztikája. Ha figyelmesen újraolvassuk Szabolcsi mondatát, érezhetjük, hogy ott minden szónak pontosan kimért súlya van: lehet, hogy a „hódító” Stravinsky és a „vajúdo” Schoenberg művészetével szemben (mert ugye rólok van szó?) életművük lezárása múltával irgalmasabbak vagyunk, mivel Bartók és Kodály előbb a világban, utóbb saját hazájában, végleg és visszavonhatatlanul kiküzdötte azt a tekintélyt, amit a huszonhat éves fiatal zenetudós — 1926-ban — még joggal féltett; a modern zene világában *etikai* értékekért folyt a harc, idehaza a nemzeti, népi újjászületésért — a magyarság egyszer valóban kivívható helyéért a nap alatt, az európai szellemiségben — a sors akkor a „lenni vagy nem lenni” örök kérdést számunkra aktuálisan így vetette fel.

Ha egy idős író élete számvetésénél az ifjú zenetudós — nem bánom: „eufóriás” — hangvételét ismétli el, én csak tisztelettel álllok meg ez előtt a tény előtt. Szabolcsi Bence nem élt hiába.

Ennyit előljáróban egy könyvhöz, amit ha bárhol felütünk, gondolatébresztő szikrák pattannak belőle elő.

Különös, figyelemre méltó emberek társaságába vezet el bennünket ez a könyv,